

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Рекција глагола и облици њихове допуне	1—11.
2. А. Пецо: Акцент именица женскога рода типа <i>глава, вила</i>	12—24.
3. Биљана Шљивић - Шимшић: О неким искуствима из рада са француским студентима	25—34.
4. Олга Ристић: <i>Гаснути (гаснути се) : гасити (гасити се)</i>	35—40.
5. Егон Фекете: О семантичкој диференцијацији облика <i>загри- зен и загризен</i>	41—46.
6. Славко Вукомановић: <i>У Речки или у Речкој?</i>	47—49.
7. Владимир Гудков: Бранислав Грујић и Никола Шубин: Речник руско-српскохрватски и српскохрватско-руски	50—56.
8. Језичке поуке	57—63.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

—Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“ Обилићев Венац бр. 5

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГА РОДА ТИПА *ГЛАВА*, *ВИЛА*

У часопису „Jezik“, прва свеска за 1961/62. годину, проф. Љ. Јонке у чланку „Akcentska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas“ дотакао се низа акценатских проблема, о којима је, истина, и раније било ријечи на страницама наших стручних часописа (в. М. Стевановић: Неки акценатски дублети, Н. Ј. н. с., књ. III, стр. 226—241), али са којима се још увијек и свакодневно сусрећемо. Поред осталих проф. Јонке је споменуо и акценат акузатива једине именица типа *клуџа* и *стијена* које у том облику данас гласе „*kljúri* и *stijèti* umjesto sistematskog *kljúri* и *stijèni*“. Мада су и узлазни акценти у овом облику, као и они у *добрџу* и *чистџу* мј. Вуковог *ддбрџу* и *чџистџу*, сасвим у духу књижевне акцентуације, како је то знатно раније истакао проф. Стевановић (ор. cit. 235), може нам неки од тих акцената у понеком од тих облика бити стран, а није искључено ни то да нам неки од „системских“ акцената понекад буде и непознат. Иако основни принципи наше књижевне акцентуације и данас почивају на темељима које су ударили Вук и Даничић, данас нико не инсистира на томе да се обавезно и свуда придржавамо кодификатора те акцентуације; али исто тако није дозвољено ни самовољно рушење онога што је од раније устаљено као норма. Уношење измјена у ту акцентуацију може бити дозвољено само онда када се утврди да је неки од Вук-Даничићевих акцената данас ријеткост у говорима који чине основу књижевног језика.

Данашња одступања од Вук-Даничићевих акцената на која наилазимо и у говорима Вукова типа сасвим су природна и она одражавају еволутивни развитак језика. Као и свуда и у акцен-

туацији књижевног језика све се више осјећа тежња ка уједначавању, ка отклањању изузетака. Акценат других ријечи или других облика исте ријечи утиче на то да се акцентска одступања свODE на минимум (в. А. Белић, Н. Ј. н. с., III, 149), а „у природи (је) језика да се једни његови облици, (обично малобројнији) свим својим особинама, уколико немају диференцијални карактер, једначе с другим облицима“ (М. Стевановић, ор. cit. 236). Али да бисмо неком од тих нових акцената дали право грађанства у књижевном језику, било поред онога који даје Даничић или мј. Даничићева акцента, претходно је потребно утврдити да ли је тај акценат довољно распрострањен у народним говорима који имају четвороакценатску систему и тек на основу добијених података, а под условом да се утврди да су ти нови акценти данас чешћи и обичнији у употреби, могу се вршити корекције Вук-Даничићеве акцентуације, јер, како то једном рече проф. Стевановић, ми данас немамо право „да Вук-Даничићев акценат свакад сматрамо једино исправним“ (Н. Ј. н. с., V, 255).

I

Мене је овдје интересовало колико се још чува класични акценат код именица женског рода типа *глава, вила*, а те именице, као што је познато, код Даничића немају у свим облицима исти акценат.

Даничић, наиме, у својим Српским акцентима за именице овога типа констатује сљедеће:

а) Све оне имају у вокативу једнине стари акценат на почетном слогу: *руко, душо, главо, њријо, грѣдо, њѣшо, кумо, гујо, вило . . .*;

б) Такав акценат имају у акузативу једнине именице: *војска, глава, главња, грана, грѣда, душа, зима, њѣша, рука, срѣда, сѣрана* и гласе: *војску, главу . . .*;

в) Четири именице се колебају у акценту акузатива, тј. оне у том облику могу имати и акценат номинатива (/) и стари акценат почетног слога (^). То су: *брада, врба, клуѣа* и *сѣѣна* (*сѣијѣна*) које могу да гласе: *браду* и *браду*, *врбу* и *врбу*, *клуѣу* и *клуѣу*, *сѣѣну* (*сѣијѣну*) и *сѣѣну* (*сѣијѣну*);

d) Даничић наводи само три именице које у дативу једнине имају дугосилазни акценат (˘). То су: *глава*, *душа*, *рука*, дакле, оне у том облику гласе: *глави*, *души*, *руци*. Истина, Д. каже да би овакав акценат имале и друге именице ове врсте ако би се употребиле у дативу.

e) Све оне именице које у акузативу једнине имају ˘, показују такав акценат и у ном., акуз. и вок. мн. Одатле према *главу* имамо и *главе*. Такав акценат у тим облицима множине имају још и ове именице: *вила*, *гуја*, *јела*, *кула*, *муња*, *овца*, *свиња*, *слана*, *слуга*, *срна*, *сирела*, *шорба*, *шрава*; дакле: *виле*, *гује*, *јеле* . . . , иако ове именице у акузативу једнине имају акценат номинатива једнине: *вилу*, *гују*, *јелу* . . . ;

f) Један број именица овог типа скраћује акценат у дативу множине. (Даничић не каже да је то особина и инструментала и локатива множине (Српски акценти, стр. 5), али та констатација вриједи и за ове облике, в. А. Белић: Речи са деклинацијом, Београд 1950, 67/68). То су: *брада*, *главња*, *грана*, *лука*, *овца*, *рука*, *свиња*, *слуга*, *сиена*, *сирана*, *сирела* које у тим облицима гласе: *брадама*, *главњама*, *лукама*, *овцама* . . .

II

У новијим граматикама савременог књижевног језика о акценту именица о којима је овдје ријеч налазимо ово:

1. У Граматици проф. Стевановића каже се да силазни акценат, поред вокатива једнине, имају и у акузативу једнине именице: *војска*, *глава*, *главња*, *грана*, *грџа*, *душа*, *зима*, *иџа*, *среда*, *сирана*, дакле: *војску*, *главу*, *грану* . . . Све ове именице имају такав акценат још и у ном. мн., а поред њих и: *виле*, *гује*, *јеле*, *куле*, *муње*, *сиреле*, *шорбе*, *шраве*. Неке од ових именица у 3., 6. и 7. падежу множине имају \ мј. /: *овцама*, *рукама* . . . (М. Стевановић: Граматика српскохрватског књижевног језика, Београд 1957, 145).

2. У Gramatici hrvatskog ili srpskog jezika чији су аутори И. Брабец, М. Храсте и Ср. Живковић за акценат именица о којима је овдје ријеч констатује се следеће: а) поред вокатива једнине, дугосилазни акценат имају и у ном. мн. именице: *слуга*, *овца*, *друга*, *гуја*, *јела*, *кула*, *муња*, *реса*, *слана*, *срна*, *шорба*,

тирава и *вила*; б) такав акценат у акузативу једнине имају именице: *грана, ситрана, греда, клуја, њеџа, рука, снага, војска, врба, зима, ситријела*; с) именице: *глава, душа* и *рука* у дативу једнине поред Даничићева акцената могу имати још и акценат номинатива једнине: *глави, руци, (души се не наводи)*; d) за скраћивање акцената у дативу, инструменталу и локативу мн. знају именице: *слуга, овца, друга, гуја, јела, кула, лука, муња, реса, слана, срна, тирба, тирава, вила*, дакле: *слугама, овцама, ситранама, главама* . . . (Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb 1952, str. 65—66).

III

Као што се може и очекивати, у народним говорима ни ове именице нису у потпуности сачувале Даничићев акценат, ако су га у свим облицима и имале у његово вријеме. За овај чланак ја сам узео материјал само из оних говора који се називају „Тосканом књижевног језика“ и чији се акценат обично сматра нормом књижевне акцентуације, па опет у многим појединостима нисам нашао слагање са Даничићем¹. Ево какво стање налазимо у тим говорима:

¹ Податке узимам из ових дијалектолошких расправа: М. Rešetar: Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien 1900; Ј. Вуковић: Акценат говора Пиве и Дробњака, СДЗБ. X; М. Московљевић: Акценатски систем поцерског говора, Библиотека Ј. Ф. књ. I; Г. Ружицић: Акценатски систем пљеваљског говора, СДЗБ. III; Д. Вушовић: Дијалект источне Херцеговине, СДЗБ. III (овдје Никш.). За остала мјеста чији се акценат овдје наводи податке сам добио од колега и студената који су родом из тих мјеста, на чему им се и овом приликом најтоплије захваљујем.

Да би се уштедјело у простору мјесто пуних назива тих мјеста, она се овдје обиљежавају кратицама, и то: Пива (Пива и Дробњак), Поцер. (Поцерски говор), Пљ. (Пљеваљски говор), Никш. (говор Херцеговине), Дбк. (Дубровник), И. Х. (Источна Херцеговина), Ц. Х. (Централна Херцеговина), Б. Л. (Бања Лука), Змиј. (Змијање у Босанској Крајини), Мач. (Мачва), Бгд. (Београд), Гр. (Гружа — Крагујевац), Ваљ. (Ваљево), Краљ. (Краљево), Ср. Р. (Сремска Рача), Ср. К. (Сремски Карловци), Уж. (Ужице), Аран. (Аранђеловац), Уск. (Ускоци — Црна Гора), Топ. (Топола — Аранђеловац). За Ср. Р. и Ср. К. податке сам добио од колега који су родом из тих мјеста, али који од рата живе у Београду и само повремено навраћају у родно мјесто.

1. ДАТИВ ЈЕДНИНЕ

Даничић наводи, као што смо видјели, само три именице са силазним акцентом у овом облику (*души, глави, руци*). Истина, он каже да би такав акценат имале и друге именице овога типа ако би се употребиле у дативу. И заиста ми данас налазимо такав акценат и у дативу неких других именица овога типа, али, одмах треба додати, уз тај акценат не само од именица за које Даничић није био сигуран, него и од оних које код њега имају силазни акценат у овоме облику, а које смо ми овдје навели, у народним говорима имамо и акценат номинатива једнине (/). Од Даничићевих примјера, у мјестима из којих имам податке, данас је најчешће у употреби датив од *рука (руци)*, а најрјеђе од *душа (души)*. Потврде за *руци* имамо из ових мјеста: Пива, Мач., Поцер., Ц. Х., И. Х., Пљ., Никш., Б. Л., Уж., Бгд., Уск., Змиј.; потврде за *глави* су из: Пиве, Поцер., Никш., Б. Л., Ц. Х., И. Х., Ваљ., Бгд., Уск.; а за *души* из: Никш., Змиј., Поцер., Пиве., Пљ., Уск. У већини наведених мјеста датив од ових именица данас зна и за акценат номинатива једнине: *глави* (Гр., Бгд., Ср. К., Аран., Змиј., Ваљ., Краљ., Никш., Топ., Б. Л., Уж., Ц. Х., И. Х., Ср. Р.); *души* (Никш., Ср. Р., Ср. К., Ваљ., Краљ., Уж., Топ., Никш., Б. Л., Гр., Бгд., Ц. Х., И. Х.); *руци* (Никш., Ср. Р., Ср. К., Аран., Краљ., Топ.), а има мјеста у којима се данас уопште у овом облику од наведених именица не зна за Даничићев акценат. Тако, нпр., само *руци* имамо у: Гр., Аран., Ср. Р., а у Ср. К. налазимо *руци* само у пословици: *Руку руци нисмо Турци*; само *души* имамо у: Гр., Ср. К., Аран., Уж., Бгд., Б. Л., Ц. Х.; а само *глави* у: Гр., Ср. К., Аран., Уж. Ако се кад у овим мјестима и јави датив са силазним акцентом од наведених именица, он је везан за устаљене изразе; па и код других акценатских типова старији акценти се још понајчешће чувају у устаљеним и прилошким изразима (в. М. Стевановић, Н. Ј. н. с. III, 237).

Поред Даничићевих примјера са силазним акцентом у дативу једнине у говорима налазимо још и ове потврде за такав акценат: *војсци* (Пива, Никш., Б. Л., Ц. Х., Пљ., И. Х., Уск., Дбк., Змиј.); *грађи* (Пива, Никш., Уск.); *грѣди* (Пива, Никш., Уск., Дбк.); *моби* (Пљ.); *йѣти* (Дбк.); *оци* (Пива, Ц. Х., Уск.,

И. Х., Змиј., Дбк.); *сѣрѣни* (Пива, Никш., Уск., Дбк.); *шрѣви* (Уск., Дбк.); *срѣједи* (Дбк.); *сѣјјени* (Дбк.).

Све ове именице, међутим, знатно се чешће јављају са акцентом номинатива једнине у овом облику: *војсци* (Бгд., Гр., Ц. Х., И. Х., Мач., Никш., Ср. К., Аран., Б. Л., Топ., Уж., Ср. Р., Ваљ., Краљ.); *грѣни* (Б. Л., Гр., Ц. Х., Бгд., Ср. К., Ср. Р., Аран., Топ., Уж., Змиј., Ваљ., Краљ.); *грѣди* (Гр., Б. Л., Ц. Х., Бгд., Ср. Р., Ср. К., Топ., Аран., Уж., Ц. Х., И. Х., Змиј., Ваљ., Краљ.); *клуѣи* (сви анкетирани); *мѣби* (сви осим Пљ.); *ѡвци* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Ср. К., Гр., Аран., Ср. Р., Бгд., Ваљ., Топ., Краљ., Уж.); *сѣрѣни* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Ср. К., Гр., Аран., Уж., Бгд., Змиј., Топ., Ваљ., Краљ.); *сѣјјени* (И. Х., Б. Л., Змиј.); *сѣјјени* (Ц. Х.); *шрѣви* (Топ., Ц. Х., Ср. К., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Бгд., Змиј., Ваљ., Краљ.).

Као што видимо, тачна је била Даничићева претпоставка да силазни акценат у дативу једнине могу имати поред оне три именице и још неке. Будмани, а са њим и Маретић, Даничићевим примјерима још додаје: *главѣи, грѣни, грѣди, клуѣи*. У народним говорима данас за овакав акценат у дативу једнине знају и: *војска, мѡба, ѡѣша, ѡвца, сѣрѣна и шрѣва*. Истина, код свих тих именица, као и код оних које су навели Даничић и Будмани-Маретић, у том облику се може чути и акценат номинатива једнине, то чак и у истом мјесту и од истог лица. Неки од наведених примјера са Даничићевим акцентом јављају се само у једном или два мјеста. Тако, рецимо, потврду за *клуѣи* имамо само из Будманијеве и Маретићеве граматике, *мѣби* налазио само у Пљ. (и у Уск. је *мѡби*, али ту је и ном. *мѡба*), а за *шрѣви* потврде су само из Уск. и Дбк. (за Дбк. в. Rešetar, Betonung, 93). С друге стране, ми смо видјели да је знатно чешће у употреби датив једнине именица овога типа са / акцентом. Има мјеста у којима је једино тај акценат познат; тако, нпр., говори Груже и Аранђеловаца знају само за / акценат у овом облику, а такав акценат најчешће се чује и у Београду. Карактеристично је да ни говори Херцеговине, па ни Вукова Ужица не иду увијек са Даничићем. И у тим говорима, наиме, данас налазимо не само: *војсци, клуѣи, грѣни, ѡвци, шѡрѣи, шрѣви* него и: *глави,*

дúши, рúци. Све нам ово говори да се силазни акценат у дативу једнине ни од оних именица које наводи Даничић не може више сматрати једино књижевним акцентом.

2. АКУЗАТИВ ЈЕДНИНЕ

Силазни акценат у акузативу једнине, као што смо напријед навели, код Даничића имају ове именице: *војска, глава, главња, грана, греда, душа, зима, њеџа, рука, среда, сѝрана а брада, врба, клуџа и сѝена* колебају се између овога акцента и акцента номинатива једнине. Овакву констатацију налазимо и у новијим граматицама нашега језика. У народним говорима, међутим, данас налазимо знатно више именица које у овом облику могу имати двојак акценат, а тамо се нађе и још понека са силазним акцентом за коју не налазимо потврду код Даничића.

Потврде за стари акценат почетног слога у акузативу једнине су: *браду* (Никш., Мач., Ср. К., Топ., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Уск., у Поцер. овај акценат налазимо само у пословици: Брије браду плаши децу младу); *вђјску* (сви осим Аран., Гр. и Краљ., иако је и тамо уз предлоге: *ў вђјску, зђ вђјску*); *врбу* (Поцер., Ср., К., Змиј.); *главњу* (И. Х.); *грану* (Мач., Пива., Никш., Бгд., С. Х., И. Х., Б. Л., Пљ., Ср. К., Ср. Р., Уж., Уск., Змиј.); *главу* (сви осим Гр., иако је и ту: *знам га ў главу*); *грѣду* (Б. Л., Ц. Х., Никш., Пива, Пљ., Ср. К., Ср. Р., Уж., И. Х., Ц. Х., Змиј.); *дúшу* (сви); *зиму* (сви осим Гр.); *клуџу* (Ср. Р., Ср. К.; Поцер. само уз предлоге); *мобу* (Уж.); *овцу* (Пива, И. Х.; Б. Нови); *рѣку* (уз предлоге Уж. и Гр.); *ријеку* (Пљ.); *руку* (сви, у Бгд. и *руку*); *снагу* (Пива, Пљ., Ср. К., Ср. Р., Гр., Аран., Уж., И. Х., Уск., Змиј., Топ., Ваљ.; Ц. Х. уз предлоге: *на снагу*); *сѝрану* (сви осим Краљ. и Гр. иако је и ту: *на сѝрану, ў сѝрану*); *њеџу* (Б. Л., Ц. Х., Никш., Пива, Пљ., Ср. К., Уск.; Ср. Р. има: *на њеџу*); *сѝену* (Поцер. само уз предлоге; Никш., Пива, Пљ., Б. Л., И. Х. имају *сѝјјену*, Ц. Х. има *стиѣну*); *шраву* (Пљ., Аран., Уж., И. Х., Уск.; Гр. има уз предлоге: *на шраву*).

Како видимо, поред примјера које наводи Даничић са силазним акцентом у акузативу једнине такав акценат у том облику могу имати још и: *река (ријека), снага, шрава*.

За акценат номинатива једнине у акузативу од наведених именица имамо ове потврде: *браду* (Ц. Х., Б. Л., Пива, Пљ., Гр.,

Аран., Бгд., Змиј., Дбк., Ваљ., Краљ., Уж.); *војску* (Гр., Аран., Краљ.); *врбу* (сви осим Поцер., Змиј., Ср. К.); *главњу* (Гр., Топ., Аран.); *грану* (Гр., Аран., Ваљ., Топ., Краљ.); *главу* (Гр.); *грѣду* (Гр., Бгд., Топ., Аран., Уск., Ваљ., Краљ.); *зиму* (Гр.); *клују* (сви осим Ср. К. и Ср. Р.); *мобу* (сви осим Уж.); *овцу* (Пива, Ц. Х., И. Х., Б. Л., Б. Нови); *йѣшу* (Гр., Топ., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Бгд., Змиј., Ваљ., Краљ.); *рѣку* одн. *ријѣку -рѣку* (сви), *руку* (Бгд.); *снагу* (И. Х., Ц. Х., Пива, Гр., Краљ., Б. Л.); *сѣрану* (Гр., Краљ.); *сѣнену* (Поцер., Ср. К., Ср. Р., Топ., Гр., Аран., Уж., Ваљ., Краљ.); *сѣијѣну* (Пљ., Уск., Змиј.) *сѣијѣну* (Ц. Х.); *шрѣву* (И. Х., Ц. Х., Б. Л., Ср. К., Ср. Р., Гр., Змиј., Топ.).

Наведени примјери показују да се и у овом облику врши уопштавање акцента ном. једн. Осим именице *душа* све друге ту или тамо знају и за / акцентат у акузативу. Најмање је потврда за овакав акцентат од *глава, зима, рука, сѣрана*; а у акузативу именица *врба, клуја, моба, река* тај акцентат је скоро уопштен у свим говорима из којих се наводе потврде.

Уз предлоге, као и у устаљеним и прилошким изразима, и у овом падежу чува се силазни акцентат од свих наведених именица; то чак и у оним мјестима у којима је скоро редовно уопштен акцентат номинатива једине.

3. НОМИНАТИВ МНОЖИНЕ

Све именице које код Даничића имају у акузативу једине стари акцентат почетног слога код њега имају такав акцентат и у номинативу множине. Њима се придружују још и ове именице: *виле, гује, јеле, куле, муње, овце, свиње, слане, слуге, срне, сѣрѣле, шорбе, шрѣве*, иако ове немају у акузативу једине акцентат номинатива. Стари акцентат почетног слога у овом облику могу имати и оне именице које у акузативу знају за двојак акцентат и које, према томе, за двојак акцентат треба да знају и у овом облику.

Код свих анкетираних силазни акцентат на првом слогу у номинативу множине имају именице: *грана, рука, сѣрана, овца* (и гласе: *гране, руке, сѣране, овце*). Од осталих именица такав акцентат имају: *главе, главње* и *зиме* код свих осим Гр. (у Ц. Х. је *главња*, а не *главња*, отуда ту имамо и *главње*), *грѣде* код свих осим Гр. и Аран., а *душе* код свих осим Аран. Остале именице које наводи Даничић знају у овом облику и за акцентат номинатива

једнине. Осим тога у народним говорима налазимо још неколико именица које знају и за Даничићев акценат у ном. мн. То су: *дрўге* (Уск.); *луке* (Уж., Ср. К.); *ресе* (Пљ., Уж., И. Х., Уск., Б. Л.); *сви́ле* (Пљ., Ср. К.); *сна́ге* (Ц. Х., Б. Л., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Ср. К., Уск., Б. Л.).

У неким мјестима извјестан број ових именица зна само за акценат номинатива једнине у овом облику. Потврде за то су: *дрўге* (Аран., Топ., Б. Л., Змиј., Ц. Х.); *гу́је* (Змиј., Топ., Дбк.); *јеле* (Б. Л., Змиј., Аран., Топ., Дбк.); *ку́ле* (Змиј., Дбк., Аран., Топ.); *луке* (Ц. К., Аран., Б. Л., Ваљ., Краљ., Топ.); *йе́ше* (Гр., Змиј., Топ.); *ресе* (Ц. Х., Гр., Аран., Змиј., Краљ., Топ.); *йѳрбе* (Ц. Х., И. Х., Гр., Б. Л., Змиј., Ваљ., Краљ., Топ.). Дугоузлазни акценат у номинативу множине налазимо и у оним говорима у којима се у наше вријеме појављују акценти узлазне интонације, као што су неки говори у Црној Гори. Потврда за то налазимо у Лепетанима (Бока Которска) гдје је редовно: *гу́је, ви́ле, јеле* (В. Томановић: Акценат у говору села Лепетана, Библиотека Ј. Ф., 7, стр. 8), затим у селу Црнцима (источна Црна Гора) гдје такође имамо: *ви́ле, клу́је, слуге* (М. Стевановић: Систем акцентуације пињерског говора, СДЗБ. X, 121) и др.

Двојак акценат у номинативу множине и то у истом мјесту имају ове именице: *ви́ле и вѳле* (Ц. Х., Гр., Ср. Р., Ср. К., И. Х.); *војске и војске* (Аран., Ср. К.); *врбе и врбе* (Гр., Ср. Р., Ср. К., Б. Л.); *клу́је и клу́је* (Б. Л., Гр., Ср. Р., Ср. К.); *ку́ле и ку́ле* (Ц. Х., Б. Л., Никш., Гр., Ср. Р., Ср. К.); *му́ње и му́ње* (Ц. Х., Никш., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сви́ње и сви́ње* (Ц. Х., Никш., Ср. К.); *сла́не и сла́не* (Аран.); *слуге и слуге* (Ц. Х., Никш., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сна́ге и сна́ге* (Ц. Х., Гр., Аран., Б. Л.); *си́реле и си́реле* (Гр., Ср. К., Ср. Р.); *йѳра́ве и йѳра́ве* (Ц. Х., Гр., Аран.).

Ако упоредимо акценат овога облика са акцентом акузатива једнине, видјећемо да у већини случајева акценту номинатива множине у мјестима из којих наводимо потврде одговара акценат акузатива једнине. Дублети: *ви́ле и вѳле, гу́је и гу́је* могли су се јавити у тим мјестима према дублетима *бра́де и бра́де*.

4. ДАТИВ, ИНСТРУМЕНТАЛ И ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ

Даничић је навео само неколико именица овога типа које у дативу множине скраћују акценат (све те именице ми смо навели

раније). Будмани констатује да такав акценат имају још и: *душа, глава, греда, гуја, клуја*. Свим овим примјерима још се могу придодати и ови: *врба, кула, њеџа, срна, свећа, њорба, њрава, њуга* за које се такође нађе по која потврда са \ акцентом у облицима множине на *-ама*, али и све ове именице, као и оне које наводе Даничић и Будмани, знају у дат., инстр. и лок. мн. и за акценат номинатива једине.

Потврде за Даничићев акценат (наравно, за сва три множинска облика на *ама*) јесу ове: *брадама* (Поцер., Дбк., Ср. К.); *врбама* (Поцер., Уж., Ц. Х., И. Х., Ср. К.); *главњама* (Поцер., Никш., Уж; и у Ц. Х. је *главњама*, али је ту и у ном. једн. *главња*); *главама* (Мач., Поцер., Ср. К.); *гранама* (Змиј., Поцер., Мач., Б. Л., Пива, Никш., Ср. К., Ц. Х., И. Х.); *гредама* (Поцер., Дбк., Мач., Ср. К., Ц. Х., И. Х., Б. Л.); *душама* (Дбк.; Пива — инстр. и лок.); *звездама* (Мач.); *звјездама* (Дбк., Ц. Х., И. Х.); *кулама* (Пива — инстр. и лок.), *клујама* (Мач., Поцер., Ср. К.); *лукама* (Пива); *овцама* (Ваљ., Поцер., Мач., Гр., Аран., Уж., Ср. К.); *њеџама* (Дбк., Ср. К., у Аран. за *њеџама*); *рукама* (сви осим Краљ.); *слугама* (Поцер., Пива — инстр. и лок., Гр., Ср. К.); *срнама* (Аран., Уж.); *свеђама* (Дбк.); *свињама* (Мач., Поцер., Пива — инстр. и лок., Гр., Аран., Ваљ., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *сијенама* (Поцер., Дбк., Мач., Уж.), *сијенама* (Ц. Х., И. Х., Пљ.); *сијранама* (Пљ., Поцер., Пива., Никш., Гр., Уж., Ц. Х., И. Х.); *сијрелама* (Поцер.), *њорбама* (Поцер., Мач., Гр., Ср. К.), *њравама* (Мач., Дбк., Никш.); *њугама* (Дбк.).

Знатно чешиће ове именице у наведеним облицима данас имају акценат ном. једине: *брадама* (Пљ., Змиј., Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Гр., Аран., И. Х., Ц. Х., Ср. Р., Уск.); *вилама* (сви); *врбама* (Гр., Ц. Х., И. Х., Аран., Ср. Р., Уск., Змиј., Б. Л.); *главњама* (Гр., Аран.); *главама* (Змиј., Б. Л., Ваљ., Краљ., И. Х., Ц. Х., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *гранама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Уж., Гр., Аран., И. Х., Ц. Х., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *гредама* (Ваљ., Ц. Х., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Краљ., Ср. К., Змиј., Б. Л., Уск.); *другама* (сви); *душама* (И. Х., Ц. Х., Б. Л., Гр., Аран., Уж., Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Змиј., Уск., Пива -дат.); *звездама* (Гр., Ваљ., Краљ., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *звјездама* (И. Х., Уск., Змиј., Б. Л.); *клујама* (Гр., Краљ., Ц. Х., Змиј., Б. Л., И. Х., Ср. Р., Ваљ., Ср. К., Уск.); *кулама* (сви, а у

Пиви само у дат.); *лукама* (сви осим Пиве); *муњама* (сви); *бвцама* (Пива, Змиј., Ц. Х., Б. Л., И. Х., Краљ., Ср. Р., Уск.); *йейшам* (Ваљ., Краљ., Ц. Х., И. Х., Гр., Аран., Уж., Уск., Б. Л., Змиј., Ср. Р., Ср. К.); *ресама* (сви); *рукама* (Краљ.); *слаंनाма* (Гр., Ц. Х., Аран., Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј.; И. Х.); *слугама* (Пива - у дат., Гр., Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Ц. Х., И. Х., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *свињама* (Ц. Х., Краљ., Б. Л., Змиј., И. Х., Пива — дат. Уск.); *срнама* (Уск., Ср. Р., Уж., И. Х., Ц. Х., Б. Л., Змиј., Ваљ., Краљ.); *свѣнама* (Ваљ., Краљ., Змиј., Б. Л., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *свијѣнама* (И. Х., Уск.); *сйѣнама* (Поцер., Ваљ., Краљ., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сйијѣнама* (Уск., Пљ., И. Х., Змиј., Б. Л.); *сйѣнама* (Ц. Х.); *сйрѣнама* (Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Змиј., Поцер., Пљ., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К., Уск., Ц. Х.); *сйрѣлама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Поцер., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *сйријѣлама* (Уск.); *йѳрбама* (Ц. Х., И. Х., Аран., Ваљ., Краљ., Уж., Ср. Р., Ср. К., Б. Л., Змиј.); *йѳравама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Ц. Х., И. Х., Гр., Уж., Аран., Ср. Р., Уск.). Вушовић истиче да је у говору који је он испитивао обичнији акценат номинатива једнине у овим облицима (ор. cit. 46). (И у Лепетанима је: брадама, граंनाма слугама, странама (ор. cit. 8).

Као и код осталих облика у појединим мјестима се могу јавити оба акцента, али уз топониме најчешће имамо Даничићев акценат. Тако, рецимо, у Ускоцима, мјесту чији је говор врло близак Вуковом, у већини случајева датив, инструментал и локатив именица о којима је овдје ријеч имају акценат номинатива једнине, али је уз топониме само Даничићев акценат: у *Грѣдама*, у *Главама*, у *Сйрѣнама*; и у мом родном крају (Ц. Х.) имамо потврда за овакву диференцијацију акцената.

У вези са овим акценатским измјенама потребно је истаћи следеће: 1. Нема никакве сумње, акценат силазне интонације на основном слогу у појединим облицима именица ове врсте је примаран. То показују не само говори са непренесеном акцентуацијом нашега језика него и други словенски језици. 2. Изједначавање акцента у свим облицима, осим вокатива, и једнине и множине, новија је појава за коју знају и старији говори штокавског дијалекта — исп. примјере из Црне Горе: *вѳлѳ*, *йѳрѳѳ*, *свѳѳ*; као и: *главѳма*, *граंनाма* (Rešetar, Betonung, 94—95; М. Стевановић: Систем акцентуације у пиперском говору, СДЗБ. X, 120); затим:

грџама, бџама, рџама (из Левча, А. Белић: О двојини у слов. језицима, стр. 120), — а то одговара акценту у: *вџле, џраве, свиње* и *главама, грџама*. 3. Маретићево мишљење „да громјену (акцента) у акузативу singulara ... могу имати само именце, које не значе какво чџjade или животинју“ (Gramatika i stilistika, II, str. 149), не мора бити тачно. Ми још и данас налазимо ^ акцентат у акузативу једнине не само у примјерима као: *вџску* и *мџбу*, тј. од именица које означавају колективе, него и *џвџу* (Пива, С.Х., И.Х., Б.Л., Б. Нови). Наравно, и ове именице знају у акузативу и за акцентат номинатива (в. потврде на стр. 19), а силазни акцентат на почетном слогу раније је могао бити познат и другим именицама овога типа које означавају нешто живо. 4. Решетар је сматрао да је скраћивање акцента у множинским облицима на *-ама* секундарна појава која се могла уопштити према инструменталу множине, односно двојине, најчешће употребљаване именице *рука*; Московљевић (Поцер. 4—5) и Белић (Речи са дефлексијом, 74) виде поријекло ове појаве још у заједничкословенској епоси када се „први слог скратио као први дуги слог вишесложних речи“, и то, можда, у облицима дуала (Белић, ор. cit.). 5. Наведени примјери показују да акцентат номинатива једнине није подједнако продро у све облике. Према тој иновацији најотпорнији је вокатив једнине, затим акузатив једнине и номинатив множине. Може се претпоставити да вокатив чува примарни акцентат због тога што се овај облик и иначе налази ван падешке системе и као такав најмање је изложен промјени; за дубровачке примјере: *џрадама, грџама* према *џријџињама, злијџждама* в. код Rešetara, Betonung, 96.

И на крају — који од ових акцената треба сматрати књижевним? Ако се за норму савременог књижевног језика узимају они акценти који су најраспрострањенији у говорима подручја које се узима за основицу књижевног језика, ми данас с пуним правом можемо рећи да у свим овим облицима и акцентат номинатива једнине има право грађанства у књижевном језику. Даничићев акцентат у тим облицима више се не могу сматрати једино исправним, тим прије што Даничићев акцентатски тип *глава, рука* више није продуктиван. Истина, Даничићев акцентат имаће право на опстанак у књижевном језику све дотле, како је рекао проф. Белић, док се на терену „не констатује да (тога акцента) тамо више уопште нема“ (Н.Ј., н.с., II, 150—151).

IV

Кад је ријеч о двојаким акцентима у појединим облицима истих ријечи, вриједно је указати и на ово. По мишљењу неких научника у језику нема мјеста варијантама. Руски фонетичар Авањесов то изричито каже и за акценте. По њему, руски књижевни језик од двије акценатске варијанте узима за своју норму само један акценат; други остаје као дијалекатска особина. А ако се, из било којих разлога, оба акцента задрже у књижевном језику, међу њима се врши извјесна диференцијација; ако, пак, те диференцијације нема, акценти се неутралишу (П. И. Аванесов: Фонетика сов. рус. лит. језика, Москва 1956, 70). Овакво мишљење у начелу може бити тачно. Ми смо при навођењу потврда за неке облике често указивали на то да се старији акценти још понајбоље чувају у устаљеним и прилошким изразима, што значи да је ту већ извршена семантичка диференцијација. Али овдје не треба губити из вида ни могућност да се оба акцента могу сретати у једном говору и истом значењу, али код двију генерација. Може се десити, а и дешава се, да оба акцента живе у истом мјесту и код исте генерације без икакве семантичке диференцијације, само не као подједнако обични код свих представника тога говора. Примарни акценти обично се чешће сретају у говору старијих, али није немогуће да за оба акцента знају и старији и млађи. Природно, нове генерације све више прихватају иновациони акценат, а примарни акценат нестаје заједно са генерацијама које су га употребљавале, док се потпуно не изгуби из употребе.

А. Пецо